

**TRADICIONALNE MAKSIME U HABITUSU SAVREMENE
PORODICE**

**TRADITIONAL MAXIMS WITHIN THE MODERN FAMILY'S
HABITATUS**

Sažetak

Porodica kao jedna od najstarijih i najznačajnijih odgojnih snaga u društvu, koja uspješno i dosljedno obavlja reprodukciju ljudskog karaktera kakve zahtijeva društveni život, dugo je bila otok smiraja usred turbulencija izazvanih agensima socijalne dinamike. Međutim, savremena sociologija sve više problematizira transformaciju postmoderne porodice, otkriva, locira i analizira simptome njenog preobražaja koji su u dodiru sa određenim poticajnim uzrocima društvene prirode stvorili gotovo lančanu reakciju koja se u sferi porodičnih odnosa s pravom može okarakterisati kao kriza, raspad, dekadencija itd. Sve veće zanemarivanje tradiranih porodičnih vrijednosti i pravila od strane modernog čovjeka dovodi do opadanja značaja institucije porodice. Stoga se u tekstu pristupilo komparaciji pojedinih obilježja savremene nuklearne porodice i tradicionalne patrijarhalne porodice pri čemu se pokušalo doprijeti do odgovora u kojoj mjeri je moguće izvesti pounutrašnjenje nuklearne porodice u smislu restituiranja njene strukture vrednotama i konvencionalnom praksom razvijenim i očuvanim u okviru patrijarhalne porodice.

Ključne riječi: porodica, monogamna porodica patrijarhalna porodica, nuklearna porodica, brak, tradicionalno društvo, moderno društvo, način života, vrednote

Summary

Family, as the oldest and most significant upbringing force in a society, successfully and consistently performs a duty of reproducing human character demanded by the social life. It used to be for a long time a safe haven in the midst of turbulences caused by agents of social dynamics. However, the mod-

ern sociology to an increasing extent problematizes transformations within the postmodern family. The postmodern sociology reveals, locates and analyses family transformation symptoms which in contact with certain incentives of social nature have resulted in almost chain reaction. One may rightly characterize that reaction as crisis, fall, decadence etc. The growing neglect of traditional family values and rules by the modern man leads to a decline in the importance of the family as an institution. Therefore, the approach of this work is to compare individual features of a modern nuclear family and traditional patriarchal family where one attempts to reach out to answer to the extent within one can implement the internalization of the nuclear family in terms of restitution of its structure and values of the conventional practice of developed and preserved within the patriarchal family.

Key words: *family, monogamous family, patriarch family, nuclear family, marriage, traditional society, modern society, way of life, values*

Uvod

Poznato je da egzistiranje bilo kojeg oblika ljudskog društva ovisi o proizvodnji potrebnih dobara i reprodukciji same radne snage. Dugo vremena reprodukcija se odvijala najvećim dijelom u porodici i to ne samo kao sušto produženje vrste već i kao primarno podruštvljenje jedinke. Značajnije transfiguracije u aktivitetu tog relativno zatvorenog mikrosistema započinju prelazom iz jedne društvene formacije u drugu (iz feudalizma u kapitalizam) odnosno prelaskom iz zanatske u industrijsku epohu od kraja 18. stoljeća do sredine 20. stoljeća. Prvobitna (stihijska) industrijalizacija mijenjala je proizvodnju no nije značajnije zadirala u druge porodične funkcije. Međutim pokazalo se da je preobrazba procesa proizvodnje bila *uvod* u reorganizaciju postojeće porodične strukture – *monogamne višegeneracijske patrijarhalne porodice* (primjetne u postepenoj redukciji porodičnih funkcija, nuklearizaciji srodničkog sastava porodice, promjenama porodičnih vrijednosti...), te *prikladna podloga* za primjenu novih socio-ekonomskih i kulturoloških receptura, neprijemčivih za tradicionalna društva. Planska/uravnotežena industrijalizacija i njoj inherentan proces urbanizacije, uz ostale relevantne činioce, stimuliraju atomizaciju porodičnog jezgra i afirmiraju egalitarnu industrijsku nuklearnu porodicu. Ova se društvena grupa sve više *otvarala* prema široj socijalnoj zajednici, postajući percipijent moderniteta što je dovelo do niza složenih interakcija, iz kojih su opet, proizišla drugačija shvatanja o unutar porodičnim odnosima a zatim i o braku kao jednom od glavnih

preduslova za formiranje porodice (Milić, 2001: 312). Mnoge od funkcija koje je porodica ranije obavljala preuzima društvo, prenoseći ih iz samodovoljnog mikrosistema u kompleksiju specijalizovanih institucija poput školskih ustanova, zdravstvene službe, socijalne zaštite itd., čime se postepeno smanjivala ovisnost pojedinca od porodice. Mada patrijarhalna porodica u izmijenjenoj formi i danas koegzistira sa različitim oblicima nuklearne porodice *socijalni dinamizam* determiniran postindustrijskim razvojem društva koji započinje 50-tih godina prošlog stoljeća, umnogome je izmijenio *dotadašnje obrasce načina života* u organiziranim prostornim cjelinama (selo, grad) što je rezultiralo disjunkcijom porodičnog nukleusa, tj. prevalencijom nuklearnog tipa porodice.

Porodica i savremeni način života

Savremeni način života, prije svega, zahtijeva tehničku spretnost i sposobnost bez obzira na spol, svakom pojedincu omogućava profesionalno usavršavanje u smislu odabira, edukacije i kvalifikacija u određenoj vrsti zanimanja koja će biti izvor njegove egzistencije što posljedično dovodi do osamostaljenja pojedinca usljed sticanja finansijske neovisnosti itd. *Nivo sveukupnog razvoja, prostorni kapacitet* kao i *objektivni socijalni uslovi* kojima određena zajednica raspolaže predstavljaju kriterijum za (eventualno) *raspoređivanje* pojedinaca i grupa na željena/ciljana mjesta u društvu. Vještačka sredina u kojoj moderni čovjek egzistira posjeduje čitavu lepezu izbora kako u javnom tako i u privatnom životu što predisponira odcjepljenje/odmak od porodične matice, kreiranje sopstvenih ciljeva, odstupanje od naučenih obrazaca ponašanja, prihvatanje i stvaranje novih kulturnih elemenata itd. Savremenici predstavljaju izvor usmjeravanja *pojedince*, lično, posredno preko poznanika, prijatelja ili novog medija (interneta), *on prati savremene trendove* koji postaju relaksirajuća zamjena za ranije usvojene običaje i moral (Risman, 2007: 30). Tajne novih informacijskih tehnologija u društvu, pa tako i u porodici brže savladavaju djeca/mlađi nego roditelji/stariji što dovodi do toga da globalna mreža postaje lakši i poželjniji vid spoznaje svijeta, a mobilne naprave za prenošenje govora jedan od značajnijih vidova socijalizacije korisnika jer „poučavaju jedinku komunikaciji sa bližnjima“. Usljed dobrog poznavanja tehničkih vještina i nesmanjenog zanimanja za postinovacije u toj sferi djeca/mlađi postepeno preuzimaju neke od uloga koje su, do tada, imali roditelji/stariji. Tradicionalni dijalog vođen face to face usvojen i odnjegovan u primarnoj grupi/podporici, supstituira *tehnička*

semiotika – elektronska poruka, frizirana slika; u najboljem slučaju *glas bez emocije*; socijalna interakcija postaje bezlična i afektivno neutralna a lične motivacije svjetovne, interesne, racionalne, efikasne, planirane itd. (Segalan, 2009: 345). Nekad privrženi i empatični članovi porodice postaju sve više okrenuti drugorednim, uzgrednim, sporednim tj. sekundarnim odnosima koji su lišeni dubokih emocija i dugotrajnog vezivanja, oni se utrkuje sa vremenom imitirajući društvenost dok u privatnom životu većina igra ulogu *neshvaćenog autsajdera* koji u virtualnom svijetu traži spas od samoće. Porodični čovjek postaje obuzet osjećajem za status, prestiž, količinu i *superpotrošnju* koja je rezultat zadovoljenja netom stečenih lažnih/umjetnih potreba stvorenih, oblikovanih i nametnutih putem sredstava masovnog komuniciranja a reificiranih u svijetu *masovne kulture*. Ova obilježja modrenog načina života jednako su prisutna i zastupljena u momentu izbora bračnog partnera i zasnivanja porodice, da bi se gotovo prećutno nastavila infiltrirati u dalji tok porodičnog života. „Karakteristična je pojava da je upravo tamo gdje se najglasnije ističe romantični kult porodice, brak posve iscrpljen institucijom razvoda. Individuumi mijenjaju svoja mjesta kao u poslovnom životu, u kojem se napušta mjesto ako se ukaže bolja prilika“ (Adorno-Horkheimer, 1980: 133). Porodična stvarnost premrežena je promjenama koje tipičnu nuklearnu porodicu podređuju novim porodičnim oblicima a procesi i stanja koji na to izravno upućuju su opadanje broja djece u porodici, odlaganje ženidbe i udaje (ponajčešće radi neriješenih egzistencijalnih pitanja), porast jednoroditeljskih porodica, povećana stopa razvoda, učestalost stupanja u nove bračne zajednice (nastaje novi tip porodice – rekonstituirana / binuklearna porodica koja podrazumijeva, „novog“, adoptivnog roditelja: „očuha“ ili „maćehu“), raste broj samaca i staračkih porodica, javljaju se prvi homoseksualni brakovi, pojačava se utjecaj medija i kompjutera na porodični život, konflikte u porodici sve više rješavaju socijalne ustanove itd. Iako *universus* porodice još uvijek uspijeva ispuniti namijenjenu joj društvenu zadaću a to je da kao bio-socijalna grupa omogućava stalno zadovoljenje potreba njenih članova, te vrši bitne funkcije u razvoju ličnosti (emocionalna i materijalna podrška za rast i razvoj djece i mladih), ona sve teže odolijeva silnicama aktualnih procesa (globalizacije, socijalističke tranzicije, recesije...), što njenu dalju preobrazbu čini, uveliko, *neizvjesnom* (Pašalić-Kreso, 2004, 14–15).

Tradicionalni porodični milje

U sociološkom smislu, naznake krize nuklearne porodice mogle su se uočiti u *intenzivnom* procesu demokratizacije i egalitarizacije, tačnije u *emancipiranju* tradicionalnih maksima patrijarhalne porodice koje se očitavaju u autoritetu *pater familiasa*, moralno/običajnom imperativu, nejednakosti spolova, zajedničkom održavanju i uvećavanju imovine, njegovanju tradicionalnih društvenih odnosa, očuvanju rodbinskih veza, kolektivitetu itd. Pravac djelovanja, opredijeljenost, stav, dobnu posvećenost pojedinca uslovljavali su naslijeđeni sistem vrijednosti i blizina srodnika uz stalnu asistenciju prokreatora – oca, roditelja. U tom kontekstu, postavlja se pitanje da li se navedene konstituente, bar u određenim segmentima, mogu aplicirati na habitus savremene nuklearne porodice. Naravno, ovdje se ne radi o revalidaciji konzervativnog patrijarhalizma, nego o *primjeni/prilagodbi* vrednota koje su tvorile tradicionalnu okosnicu patrijarhalne porodice. Vrednote su relativno stabilne i hijerarhijski organizovane karakteristike grupe i pojedinca koje usmjeravaju ponašanje svojih nosilaca k određenim ciljevima. Njihova rehijerarhizacija se usko veže za stadijalne društvene promjene, te nastanak, usvajanje i proširivanje inovacionog jezgra u širim razmjerama i područjima društva. Činjenica je, da se unatrag nekoliko decenija, u instituciji porodice mogla uočiti spona između patrijarhalne i moderne vrijednosne orijentacije ali aberacijski socijabiliteti porodičnih aktera podstaknuti modernim načinom života zanemarivali su i na koncu potisnuli elemente tradicionalnog u gotovo svim aspektima njihovog ponašanja (verbalnog, neverbalnog, vrednovanja mišljenja, procjena situacija, odnosa prema sebi i okolini...) (Janković, <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/354/358>).

Ako sa okosnice hijerarhijskog patrijarhalizma skinemo *primodijalni zaštitni sloj* inkarniran u *sili autoriteta* (porodična moć koncentrirana u rukama najstarijeg muškog člana), *skupu nepisanih pravila i običaja koji utvrđuju međuljudske odnose* (centralne vrednote su ispravno, dobro, pravedno), *obespravljene žene* (uslijed ekonomske ovisnosti o muškarcu i patrijarhalizacije običaja), *odnosima unutar zajednice koji su imali srodnički a ne društveni karakter*, te *intenzivnom utjecaju grupe na ponašanje članova* uvidjet ćemo da to nisu samo konkretumi patrijarhalnog starješinstva nego složeni obrasci prisajedinjeni sa generativnim normama (propis, pravilo, načelo rada, ugledni primjer, mjerilo...) iz kojih su posljednično proizišle svojevrstne duhovne motivacijske smjernice za porodični kolektiv. Konvencionalnu praksu prožetu duhovnim valerima odnjegovale su generacije prije nas prkoseći vremenu i društvenim promjenama.

Rijetke su bile prilike kada se u javnosti moglo polemisati o krizi i raspadu socijalnog entiteta (zajednice, grupe...) u kojem je ona bila zastupljena. Očigledno da je respektiranje autoriteta imalo i svoju suptilniju stranu koja se ispoljavala kroz uvažavanje i poštivanje situsa/položaja (društvenog, imovinskog...), iskustva, dostojanstva, persisterancije muškog člana porodice – oca. Taj vid respektiranja bila je pouzdana markacija za unutargeneracijsku i međugeneracijsku toleranciju. Kroz upravljačku i odgojnu funkciju koju je otac vršio djeca su se učila prilagođavati, voljeti, brinuti o bližnjem, poštivati, cijeniti iskustvo starijih, odgovarati za svoje postupke. Očeva strogost polučena stegom i pokoravanjem (disciplinom), na svojevrsan način je utjelovljavala pravednost i pružala, za dijete, prijeko potreban osjećaj zaštite i sigurnosti. Njegovu delimitaciju lišenu emocija ublažavala je majčinska nježnost. Submisivnost žene se prelamala kroz odgoj, ljubav, posvećenost, istrajnost, prisnost, blagost, pristupačnost, spontanitet, nesebičnost, čestitost itd. Autoritet oca i emotivno utočište koje je majka u svom „nesvjesnom samopouzdanju“ izdignula iznad postojećih pravila (*npr. ljubav bez discipline nije dovoljna da osigura generacijski kontinuitet*), uz neophodnu materijalnu bazu, stvorili su povoljan i pogodan milje za porodični život, desenzibilirali biološko-socijalnu putanju između djetinjstva i odraslog doba, uravnotežili delikatne međuporodične odnose, te stimulirali rad i napredak.

Umjesto zaključka

Sve ono što porodica kao osnovna ćelija društva nudi pojedincu u mikro izdanju, od njega se zahtijeva interpretacija istog u širem društvu. Nepoznavanje valjanih i bitno korisnih aspekata konvencionalne prakse i intolerancije spram vrijednosne orijentacije karakteristične za instituciju patrijarhalne porodice, te nedostatak interesa za njihovo razlikovanje od konzervativnih postupaka i ograničavajućih uputa rezultiralo je postepenom *demoralizacijom* savremene porodice (Lasch, 1986: 186). Postmoderani način života kreira individualne izbore čak i po cijenu emocionalnih i ekonomskih lomova, trendovske vrednote, nestabilne modele identifikacije, porodičnu polimorfiju (mnogoobličnost), ostavljajući malo prostora za *retrospektivu* u čijoj bi protežnosti zaiskrile tradicionalne vrednote univerzalne grupacije. Njihova socijalna evokacija podstaknula bi uspostavljanje prikladnih etičkih korektiva u instituciji savremene nuklearne porodice i zasigurno olakšala njenu neizbježnu (post)transformaciju.

Literatura

1. W. T. Adorno, M. Horkheimer, *Sociološke studije*, Zagreb, Školska knjiga, 1980.
2. Josip Janković, *Vrednote u kontekstu obiteljskog sustava*. (dostupno na: <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/354/358>, preuzeto: 01. 08. 2010).
3. Cristophe Lasch, *Narcistička kultura*, Zagreb, Naprijed, 1986.
4. Anđelka Milić, *Sociologija porodice: kritika i izazovi*, Beograd, Čigoja štampa, 2001.
5. Adila Pašalić-Kreso, *Koordinate obiteljskog odgoja*, Sarajevo, Jež, 2002.
6. Dejvid Risman, N. Glejzer, D. Ruel, *Usamljena gomila*, Novi Sad, Mediterran Publishing, 2007.
7. Martin Segalan, *Sociologija porodice*, Beograd, Clio, 2009.